

Пономарьов О. С.

БЕЗАЛЬТЕРНАТИВНІСТЬ ПЕДАГОГІКИ ДОБРА

Педагогіка добра, яка має давні традиції в українській системі освіти, отримала свій розвиток в роботах І. А. Зязюна. Вона постає потужним чинником встановлення довіри між учасниками навчально-виховного процесу, сприяє формуванню професіоналізму, духовності й відповідальності майбутніх фахівців. У складних умовах сучасності педагогіці добра немає альтернативи, оскільки без неї спілкування втрачає свою теплоту і сердечність, студенти втрачають інтерес до навчання і знань. Істотно послаблюється інтенсивність педагогічного впливу на них.

Ключові слова: педагогіка добра, духовність, відповідальність, професіоналізм, довіра, альтернатива, технократизм.

Ponomaryov O. S.

UNCONTESTED PEDAGOGY OF KINDNESS

Pedagogy of kindness, has a long tradition in the Ukrainian education system, was developed in the works of I. A. Zyazyun. It is a powerful factor in establishing of confidence between the participants of the educational process, contributes to the formation of professionalism, responsibility and spirituality of future specialists. In difficult conditions of modern pedagogy is no good alternative because without communication loses its warmth and cordiality, students lose interest in learning and knowledge. Significantly weakens the intensity of pedagogical influence on them.

Keywords: teaching of kindness, spirituality, responsibility, professionalism, trust, alternative, technocracy.

Стаття надійшла до редакції 3.03.2015

УДК 37. 011. 3 - 051 : 377 “71” (І.А. Зязюн)

*Постригач Н.О.
Київ, Україна*

ПЕДАГОГІКА ДОБРА АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ

Постановка проблеми. Сучасна педагогічна реальність відзначається «...відсутністю чіткої державної політики у сфері освіти, невизначеністю соціальних результатів, на які має бути зорієнтована професійна діяльність учителя, наявністю деструктивних факторів (падіння престижу освіти, погіршення матеріально-технічної бази загальноосвітніх навчальних закладів, низька оплата праці вчителів тощо) ...» котрі «...приводять до того, що процес модернізації національної системи підготовки педагогічних кадрів відбувається вкрай повільно, еволюційним шляхом перебору можливостей і реалізації модних наукових ідей. Постає проблема: продовжувати йти цим шляхом і далі, наслідуючи західні зразки, чи шукати альтернативні можливості? І, якщо обрати інший варіант, який шлях буде найоптимальнішим?» [5, с. 48].

Вичерпну відповідь на ці питання, на нашу думку, може дати концепція педагогіки добра академіка Івана Зязюна, котра «... стала змістом його життя...», глибоким переконанням ученого у тому, «... що в педагогічній дії є два рівнозначні суб'єкти – Людина і Людина, які мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, благополуччя, щастя. Уже тоді він керувався правилом, що педагог повинен навчати і виховувати інших "своєю Поведінкою, своїм Статусом, своїм Знанням, своєю Людяністю, своєю Свободою, своєю Любов'ю, своїм Щастям, своїм Талантом". Своє професійне і громадянське кредо він сформулював чітко і переконливо: "Я прошу у Бога одного – часу для Добра Людям» [3, с.74].

У цьому контексті особливої актуальності набувають положення, викладені у концепції педагогіки добра, розробленій під керівництвом І. Зязюна, серед яких зазначимо наступні: створення системи педагогічної освіти, що задовольняла б потреби суспільства у педагогах різних спеціальностей і кваліфікаційних рівнів, здатних виконувати основну соціальну функцію формування цілісної, всебічно розвиненої особистості, відданої інтересам української держави; глибоке реформування змісту, форм, методів підготовки педагогічних працівників усіх ланок освітньої галузі; забезпечення неперервної освіти педагогічних працівників, підвищення їх професійного, освітнього і загальнокультурного рівнів; вироблення стандартів педагогічної освіти, системи оцінок професійної компетентності педагогічних працівників; створення цілісної системи неперервної післядипломної освіти педагогів з урахуванням вітчизняного досвіду і тенденцій розвитку світових освітніх

систем; підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток учня як особистості та найвищої цінності суспільства [3].

Аналіз останніх наукових публікацій. Проблеми формування професіоналізму майбутніх педагогів, їхньої професійної компетентності присвячені роботи низки вітчизняних та зарубіжних учених : психолого-педагогічні проблеми становлення майбутніх учителів (А. Богуш, І. Богданова, Е. Карпова, Н. Кічук, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, В. Моляко, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Р. Хмелюк, О. Цокур та ін.); (І. Бех, В. Баркасі, Т. Браже, М. Галагузова, С. Гончаренко, О. І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Савченко, Н. Тарасевич, О. Шиян та ін.); підготовка майбутніх учителів у галузі мистецької освіти (О. Дем'янчук, Т. Завадська, Л. Коваль, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Орлова, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Хлебнікова, О. Щолокова та ін.); професійна майстерність вчителя (В. Авершин, Ю. Баланюк, І. Зязюн, М. Євтух, І. Синиця, І. Федоренко, І. Чернокозов, Л. Хоружая, С. Шмаков та ін.); проблеми професійного самовдосконалення педагога (І. Зязюн, С. Єлканов, Л. Кондрашова, М. Сметанський, В. Мартиненко, В. Сухомлинський, Н. Ничкало та ін.); формування педагогічної культури (О. Барабаншиков, О. Бондарєвська, М. Букач, О. Гармаш, Т. Іванова, І. Ісаєв та ін.) тощо.

Однак, проблема обґрунтування професійного розвитку учителя в контексті концепції педагогіки добра Івана Зязюна ще не знайшла ґрунтового висвітлення у вітчизняному освітньо-науковому просторі.

Основна мета статті – виявлення основних аспектів забезпечення ефективного професійного розвитку вчителя через призму вивчення концептуальних положень педагогіки добра академіка Івана Зязюна.

Виклад основного матеріалу. Добро-дія учителя реалізується під впливом морального мотиву, тобто безкорисливого бажання допомогти учневі у його становленні й зростанні. Водночас засоби, обрані для реалізації моральної мети, не повинні наголошувати або піддавати сумніву моральний вчинок. Виконуючи добро-дію, не варто керуватися принципом —мета виправдовує засоби. Не кожне сприяння благау іншого є добро-дією в моральному сенсі, а лише те, яке здійснюють під впливом морального бажання в ім'я інтересів ближніх [1, с. 31].

Педагогічна діяльність є мета-діяльністю, оскільки в її процесі відбувається суб'єкт-суб'єктна взаємодія. Учитель постійно перебуває у ситуації морального вибору між добром і злом. Для переконливості педагогічних дій, усвідомлення учителем їх правильності важливо враховувати моральні наслідки, які вони породжують, покладаючись на розуміння добра і зла, глумачення яких у педагогічній справі має

специфічні особливості. Отже, йдеться про особливу позицію вчителя в системі взаємодії з учнями, суть якої полягає в тому, щоб організовувати, керувати, коригувати діяльність учня, котрий є суб'єктом, здатним до керування власною діяльністю [4, с. 20].

"У моїй душі, – наголошує Іван Зязюн, – завжди жила істина древніх: "Нічого нового під місяцем". Нове – це давно забуте старе. І то – правда... Лише три педагога, і два останні з них випускники полтавського, нашого навчального закладу, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, так багато написали, видали стільки цікавих ідей, що кожна з них, втілена в життя, є багатством нового і ще незнаного. Усі мої ідеї були їхніми".

Говорячи про те, що вчитель має бути передусім зрілою, люблячою істотою, Іван Зязюн повсякчас наголошував, що в обов'язки педагога входить передача з покоління в покоління людських якостей, здобутків багатолітньої культури людства. Учитель має вирізнитися високою професійною культурою в усьому – вигляді, мові, спілкуванні, поведінці в громадських місцях, школі, сім'ї. "Що ж то за вчитель, – запитував він, – який нездатний підкреслити красу передовсім зовнішністю, а потім – і внутрішнім світом своєї духовності?" [3, с. 107].

Кожна людина неповторна, кожна несе в собі тисячолітні моменти розвитку свого роду, виду... Вона не може повторитися в іншій людині. Так само, як і вчитель, він не може повторитися. Не можна до нього докладати слово діяльність. У вчителя є слово дія, коли він індивідуально, звертаючись до такої самої індивідуальності, як сам, виконує своє соціальне, культурне й усілякі інші завдання. Тобто відбувається формування різновидів людського досвіду учнів, рівнозначних суб'єктів педагогічної дії. Інших підходів ні в психологів, ні в педагогів до діяльності немає. Компетентності є стільки, скільки існує вчитель і учень. Це не сучасна категорія. Ще філософ Декарт писав: якби люди домовилися вносити в одне і те ж поняття один і той же зміст, тоді філософія була б непотрібна. Філософія — це мудрість людини, це любов до мудрості, це ніяка не наукова галузь про особливості розвитку. Хоч ми дуже вправно зробили її наукою, відірвавши від людини. Людина завжди філософ, вона міркує, вона пізнає, вона збагачується за допомогою мислення. Сучасні психологи вважають, що освіта базується на трьох складових: інтелект, афект і воля. Інтелект — це наповнені смислом знання, афект — це емоції й почуття людини, емоції психофізіологічні, почуття соціальні (емоції завжди соціалізуються, олюднюються в процесі розвитку дитини у різновидах її досвіду).

Педагога використовують термін виховання. Це процес надзвичайно складний. Ніколи сказане не стає основою виховного

моменту людини. Учень бере те, що збагачує його інтелектуально, головне — почуттєво. Почуття — це душа людини. Педагогіка — це психологія. Кажуть, що практична. У принципі це психологія практичної дії. Спілкуючись з вами, я вмикаю всі основні психологічні поняття, свій досвід. Слово — фізіологічний і лікувальний чинник. Це дуже правильно сказано. Компетентність у мові й мовленні також є однією з важливих, домінуючих ознак педагогічної дії. А відтак нам і говорити треба про педагогіку як науку. Про взаємодію вчителя і учня. Нам би звернути увагу на вчителя: який він, що має особливого, як впливає на учня. Для талановитого вчителя учень є особистістю, має радість від спілкування з ним. Але велика частина наших учнів сьогодні нікому не потрібна, вона — частина об'єктів, до яких учитель ніколи не доходить. Ніхто цьому вчителю не розповів, як це робити. А робиться це на основі прекрасного і піднесення. Педагогічна майстерність — це насамперед почуттєвий вплив вчителя на дитину [2, с. 9].

Так, І. Зязюн під професійною компетентністю вчителя розуміє знання предмета, методики його викладання, педагогіки й психології та рівень розвитку професійної самосвідомості [4, с. 30]. Розкриття професійно-педагогічного потенціалу ґрунтується на потребі в самореалізації, свідомому пізнавальному інтересі й самоідентифікації. Як зазначає І. А. Зязюн, майстерність завжди розкривається в діяльності, причому в діяльності ефективній. Саме таке розуміння прийняте в педагогіці. Педагогічна майстерність виявляється в успішному розв'язанні різноманітних педагогічних завдань, високому рівні організованого навчально-виховного процесу, але суть її в тих якостях особистості вчителя, які породжують цю діяльність, забезпечують її успішність. Ці якості слід шукати не лише в умінь, а й у тому сплаві властивостей особистості, її позиції, які дають педагогові змогу діяти продуктивно і творчо [3, с. 29].

Теоретичні ідеї педагогічної майстерності вчителя, викладені вітчизняними науковцями багато в чому схожі з науковими доробками зарубіжних учених. За твердженням Гіббса та Хабешоу (Gibbs & Habeshaw, 2003), педагогічна майстерність є триваючою взаємодією з культурою навчання та викладання, розумінням того, як студенти навчаються, сприянням інтерактивності і всебічному підвищенню навчання студентів [10].

Сучасна школа є соціальною, педагогічною і бюрократичною організацією (Барр та Дрібен, 1983) [7]; (Суса та Хой, 1981) [18, с. 21-39]; (Мейер, 1977) [16, с. 55-77]. Роль сучасної школи є особливо складною. Після сім'ї школа є першим великим соціальним оточенням дитини. Дитина, при вступі до школи в перший раз залишає його / її сім'ю й

потребує розвитку нових зв'язків як з вчителями, так і однокласниками [6]. Школа також виконує ідеологічну роботу в передачі переважаючих нормативно-культурних переконань і ставлень студентам (Костянтину, 1994) [13], (Киридіс, 1997) [14], (Engel, 2000) [8]. Крім того, школа є основним соціальним механізмом для відтворення соціальної ієрархії й соціального статусу (Киридіс, 1997) [14], (Киридіс, 2012) [15]. Нарешті, шкільні трансфери знань і соціально схвалювана інформація для учнів, а також три знаннево-конститутивні інтереси були описані в роботах Хабермаса (Habermas, 1972) [11], (Habermas, 1974) [12].

Усі ці дослідження заклали основу для виявлення основних характеристик «хорошого вчителя» та ефективного професійного розвитку. Учений Попкевич [17, с. 56] стверджує, що конкретні поняття хорошого вчителя (діяльнісне навчання, рефлексивний практик), в поєднанні з конкретними припущеннями про знання вчителя і практикуми, які здійснюють вчителі – є явними (шляхом самоодкровення); усе працює для створення конкретних ідентичностей вчителів та поведінки, нормалізації внутрішніх переконань вчителів: думка є організованою, перцептивно-спрямованою, а дія контролюється [9, с. 335- 354].

Грецький науковець Xochellis [19, с. 12] зазначив, що: виявлення характеристик «хорошого вчителя» або типів «ефективного викладання» протягом дуже довгого часу було одним з головних питань, що стосуються педагогічного дослідження. Учений звертає увагу на те, що "дискусія є очевидною сьогодні з акцентом на педагогічній освіті ЄС та інших міжнародних організацій. Типовим прикладом є доповідь ОЕСР (1990), яка задає подвійне питання: як ми можемо забезпечити систему освіти учителями, які мають високий рівень підготовки, навичок і мотивації, і як можна підвищити ефективність педагогічної освіти?"

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок.

Аналіз фахової літератури з проблеми дослідження засвідчив, що ефективний професійний розвиток хорошого вчителя неможливий без високого рівня підготовки, навичок і мотивації, практичної мудрості, потреби в самореалізації, свідомому пізнавальному інтересі й самоідентифікації, постійного перебування у ситуації морального вибору між добром і злом при взаємодії з учнями. Крім того, прогностика розвитку педагогічної майстерності учителя як духовної здатності забезпечувати цілісний розвиток учнів у світлі концепції педагогіки добра академіка Івана Зязюна, передбачає подальші дослідження самоосвіти і професійного розвитку та саморозвитку вчителя, одухотворення освітніх практик, визначальної місії добротворення в умовах комп'ютерно-орієнтованого навчального середовища.

Список літератури:

1. Васянович Г. Добро-й анти-добро-дія учителя у творчій спадщині Івана Франка / Григорій Васянович // Теорія і практика управління соціальними системами: Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2013. – № 1. – 152 с. - С. 31-38.
2. Енергія добра академіка Івана ЗЯЗЮНА // Слово Просвіти. - Ч. 10, 7—13 березня 2013 р. – С. 7-9.
3. Зязюн І. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
4. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За заг. ред. І. А. Зязюна. — К. : Вища шк., 1997. — 349 с.
5. Прокопенко І.Ф. Розвиток інноваційної педагогічної освіти як пріоритетний напрям модернізації національних систем підготовки освітянських кадрів у ХХІ ст. / І.Ф. Прокопенко // Теорія і практика управління соціальними системами: Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2013. – № 1. – 152 с. – С. 48- 55.
6. Alexander R. J. Essays on Pedagogy / R. J. Alexander. - London: Routledge, 2008.
7. Barr R. and Dreeben R. How Schools Work / R. Barr, R. Dreeben. - Chicago: University of Chicago Press, 1983.
8. Engel M. The struggle for control of public education: Market ideology vs. democratic values / M. Engel. - Philadelphia: Temple University Press, 2000.
9. Fenwick T.J. The Good Teacher in Neo-Liberal Risk Society: A Foucaultian Examination of Professional Growth Plans / T. J. Fenwick // Journal of Curriculum Studies, 2003. – N. 35(3). - Pp. 335- 354.
10. Gibbs G. and Habeshaw T. Recognizing and Rewarding Excellent Teaching / G. Gibbs, T. Habeshaw. - Open University, Milton Keynes, 2003.
11. Habermas J. Knowledge and human interests / J. Habermas. - London: Heinemann, 1972. – Pp. viii +356.
12. Habermas J. Theory and practice / J. Habermas. - London: Heinemann, 1974.
13. Konstantinou Ch. School as bureaucratic organization and the role of the teacher / Ch. Konstantinou. - Athens: Smyrniotakis, 1994. –Pp. 40-43.
14. Kyridis A. Inequalities in Greek education and access to the university / A. Kyridis. - Athens: Gutenberg, 1997.
15. Kyridis A. Educational inequality / A. Kyridis. - Thessaloniki: Kyriakidis, 2012.

16. Meyer J.W. The effects of Education as an Institution / J. W. Meyer // American Journal of Sociology. – 1977. – N. 83. - Pp. 55-77.

17. Popkewitz T. Struggling for the soul: The politics of education and the construction of the teacher / T. Popkewitz. - New York: Teachers College Press, 1998. – P. 56.

18. Sousa D.A. and Hoy Wayne K. Bureaucratic Structure in Schools: A Refinement and Synthesis in Measurement / D.A. Sousa, K. Hoy Wayne // Educational Administration Quarterly, 1981. – N. 17(4). - Pp. 21-39.

19. Xochellis P. Schools and teachers in front of contemporary demands and challenges / P. Xochellis // Macedon, 1997. – N. 4. - Pp. 3-19.

Bibliography (transliterated):

1. Vasjanovich G. Dobro-j anti-dobro-dija učitelja u tvorchij spadshhini Ivana Franka / Grigorij Vasjanovich // Teorija i praktika upravlinnja social'nimi sistemami: Shhokvartal'nij naukovopraktichnij zhurnal. – Harkiv: NTU „HPI”, 2013. – № 1. – 152 s. - S. 31-38.

2. Energija dobra akademika Ivana ZJaZJuNA // Slovo Prosviti. - Ch. 10, 7—13 bereznja 2013 r. – S. 7-9.

3. Zjazjun I. Pedagogika dobra: ideali i realii : nauk.-metod. posib. / I. Zjazjun. – K. : MAUP, 2000. – 312 s.

4. Pedagogichna majsternist' : pidruchnik / I. A. Zjazjun, L. V. Kramushhenko, I. F. Krivonos ta in.; Za zag. red. I. A. Zjazjuna. — K. : Vishha shk., 1997. — 349 s.

5. Prokopenko I.F. Rozvitok innovacijnoi pedagogichnoi osviti jak prioritetnij naprjam modernizacii nacional'nih sistem pidgotovki osvitjans'kih kadriv u HHI st. / I.F. Prokopenko // Teorija i praktika upravlinnja social'nimi sistemami: Shhokvartal'nij naukovopraktichnij zhurnal. – Harkiv: NTU „HPI”, 2013. – № 1. – 152 s. – S. 48- 55.

6. Alexander R. J. Essays on Pedagogy / R. J. Alexander. - London: Routledge, 2008.

7. Barr R. and Dreeben R. How Schools Work / R. Barr, R. Dreeben. - Chicago: University of Chicago Press, 1983.

8. Engel M. The struggle for control of public education: Market ideology vs. democratic values / M. Engel. - Philadelphia: Temple University Press, 2000.

9. Fenwick T.J. The Good Teacher in Neo-Liberal Risk Society: A Foucaultian Examination of Professional Growth Plans / T. J. Fenwick // Journal of Curriculum Studies, 2003. – N. 35(3). - Pp. 335- 354.

10. Gibbs G. and Habeshaw T. Recognizing and Rewarding Excellent Teaching / G. Gibbs, T. Habeshaw. - Open University, Milton Keynes, 2003.

11. Habermas J. Knowledge and human interests / J. Habermas. - London: Heinemann, 1972. – Pp. viii +356.
12. Habermas J. Theory and practice / J. Habermas. - London: Heinemann, 1974.
13. Konstantinou Ch. School as bureaucratic organization and the role of the teacher / Ch. Konstantinou. - Athens: Smyrniotakis, 1994. –Pp. 40-43.
14. Kyridis A. Inequalities in Greek education and access to the university / A. Kyridis. - Athens: Gutenberg, 1997.
15. Kyridis A. Educational inequality / A. Kyridis. - Thesssaloniki: Kyriakidis, 2012.
16. Meyer J.W. The effects of Education as an Institution / J. W. Meyer // American Journal of Sociology. – 1977. – N. 83. - Pp. 55-77.
17. Popkewitz T. Struggling for the soul: The politics of education and the construction of the teacher / T. Popkewitz. - New York: Teachers College Press, 1998. – P. 56.
18. Sousa D.A. and Hoy Wayne K. Bureaucratic Structure in Schools: A Refinement and Synthesis in Measurement / D.A. Sousa, K. Hoy Wayne // Educational Administration Quarterly, 1981. – N. 17(4). - Pr. 21-39.
19. Xochellis P. Schools and teachers in front of contemporary demands and challenges / P. Xochellis // Macednon, 1997. – N. 4. - Pp. 3-19.

Постригач Н.О.

ПЕДАГОГІКА ДОБРА АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ

Автор статті розкриває основні аспекти забезпечення ефективного професійного розвитку вчителя через призму вивчення концептуальних положень педагогіки добра академіка Івана Зязюна. Власне категорії педагогіки добра, етики та естетики педагогічної майстерності, краси педагогічної дії були покладені Іваном Зязюном в основу обґрунтування аксіологічних, етичних, естетичних, культурологічних та психопедагогічних засад розвитку, саморозвитку, неперервного професійного зростання, самовдосконалення й самореалізації особистості вчителя.

Ключові слова: діяльнісний підхід, вчитель, педагогіка добра, професійний розвиток, саморозвиток, самоідентичність

Постригач Н.О.

ПЕДАГОГІКА ДОБРА АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА В ПРОФЕССІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТТІ УЧИТЕЛЯ

Автор статті розкриває основні аспекти забезпечення ефективного професійного розвитку учителя через призму вивчення концептуальних положень педагогіки добра академіка Івана Зязюна. Собственно категорії педагогіки добра, етики і естетики педагогічного майстерства, краси педагогічного впливу були покладені Іваном Зязюном в основу обґрунтування аксіологічних, етичних, естетичних, культурологічних і психопедагогічних основ розвитку, саморозвитку, неперервного професійного зростання, самосовершенствования і самореалізації особистості учителя.

Ключевые слова: діяльнісний підхід, учитель, педагогіка добра, професійне зростання, саморозвиток, самоідентичність

Postrygach N.O.

PEDAGOGY OF GOODNESS OF ACADEMICIAN IVAN ZYAZYUN IN TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT

The author reveals the basic aspects of effective professional development provision of teacher in the light of of the conceptual positions of pedagogy of goodness of academician Ivan Zyazyun. Actually categories of pedagogy of goodness, ethics and esthetics of teaching excellence, beauty of pedagogical action were entrusted to Ivan Zyazyun in the basis of grounding of axiological, ethical, aesthetic, cultural and psychological-pedagogical foundations for the development, self-development, continuous professional development, self-improvement and self-identity of the teacher.

Key words: activity approach, teacher, pedagogy of goodness, professional development, self-development, self-identity

Стаття надійшла до редакції 2.04.2015

УДК 37.015.3

Романовский А.Г., Михайличенко В.Е., Грень Л.Н.,